

ЈОХАН ВОЛФГАНГ ГЕТЕ

ФАУСТ — ПРВИ ДЕО

Трагедија сазнања, искушења и вечитог стремљења

Гете — писац између епоха

- Рођен 1749. у **Франкфурту на Мајни**.
 - Студирао право у Лајпцигу и Стразбуру, а од 1775. живи и делује у Вајмару.
 - Умро је 1832. у **Вајмару**.
-
- Рана фаза: Штурм унд дранг.
 - Зрела фаза: вајмарски класицизам, у сарадњи са Шилером.
- Његово стваралаштво не може се свести на један правац.
- „Фауст” сабира искуства готово целог његовог живота.

Најзначајнија дела

Проза и драме

- Јади младог Вертера (1774)
- Године учења Вилхелма Мајстера
- Ифигенија на Тауриди
- Егмонт
- Торквато Тасо
- Фауст, I и II део

Поезија и научни рад

- Вилински краљ
- Чаробњаков ученик
- Римске елегije
- Херман и Доротеја
- Огледи из ботанике, анатомије и теорије боја

Гете и „Хасанагиница“

Гетеов немачки препев *Хасанагинице* настао је око 1775. на основу италијанске верзије Алберта Фортиса и објављен је 1778. Захваљујући његовом ауторитету, други велики писци тог доба почели су да се интересују за нашу народну поезију.

Касније, када је Вук Стефановић Караџић почео да објављује српске народне песме, Гете је са одушевљењем примио Вука, чак је почео и самостално да учи наш језик како би песме разумео у оригиналу.

*Al' Hasan-age, bože moj,
gdje mi je dragi Hasan-aga,
gdje mi je na visokom gradu,
gdje na sablju krv kaplje?
Oj Hasan-age, al' Hasan-age,
moj sokole, moj jastrebe!
Oj da mi te, dragi, vidjeti,
pa na tврtavi poginuti!*

Гете је на делу радио, са дугим прекидима, приближно шест деценија.

Како је настајао „Фауст“?

око 1772–1775.

Пра-Фауст

1790.

Фауст.
Фрагмент

1808.

Први део

1831.

Завршен
Други део

1832.

Постхумно
објављен

Историјски Јохан Георг Фауст био је путујући астролог и алхемичар из прве половине XVI века. Народне књиге представиле су га као човека који продаје душу ђаволу ради знања и моћи. Гете задржава савез са Мефистофелом, али тежиште премешта са казне на питања стремљења, слободе, кривице и могућности спасења.

Књижевна врста

Зашто се „Фауст” не може једноставно свести на један традиционални жанр?

Дело је у поднаслову означено као **трагедија**, али се често одређује и као **драмски спев или песничка драма**. Драмски дијалог и сцене повезани су са лирским деоницама, епским распоном, филозофским расправама, сатиром, мистеријом и алегоријом.

ОБЛИК: драмски • **РАСПОН:** епски • **ИНТЕНЗИТЕТ:** лирски • **СМИСАО:** филозофски

Композиција првог дела

ТРОСТРУКИ УВОД

1. „Посвета” — песников повратак делу и прошлости
2. „Предигра у позоришту” — расправа о смислу уметности
3. „Пролог на небу” — метафизички оквир и опклада

ДВА ТРАГИЧНА ТОКА

ФАУСТОВА ТРАГЕДИЈА:

криза сазнања → сусрет са Мефистофелом → искушења

МАРГАРЕТИНА ТРАГЕДИЈА:

љубав → преступ → друштвена осуда → тамница → духовно спасење

Посвета: повратак делу и прошлости

Ко су „лелујава створења” која се поново јављају песнику?

То су ликови из дела које је почео да пише још у младости, али и сенке младости, успомена и преминулих пријатеља. Могуће је да мисли и на Шилера који га је стално подстицао да ради на *Фаусту*, али није дочекао дан када је објављен.

Песник се после дугог прекида враћа *Фаусту*.

Посвета је састављена од четири строфе у форми италијанске станце (*ottava rima*) која се састоји од 8 јамбских једанаестераца.

Предигра у позоришту: чему служи уметност?

Која три гласа се јављају и шта говоре о уметности?

УПРАВНИК — тражи публику, успех и приход.

ПЕСНИК — брани трајну вредност, надахнуће и уметничко достојанство.

КОМИЧАР — тражи живост, игру и непосредан контакт са публиком.

Може ли уметност истовремено бити:

- озбиљна и привлачна;
- трајна и савремена;
- лична и намењена публици?

Гете не поништава ниједан глас, већ од њих гради сложену слику позоришта.

ПРОЛОГ НА НЕБУ

Ко разговара и о чему се води спор?

Три арханђела славе склад створеног света. Мефистофелес, насупрот њима, види човекову беду и исмева разум којим се човек поноси.

Господ допушта да Мефистофелес искуша Фауста, уверен да човек који тежи може залутати, али није нужно изгубљен.

Фауст и Јов — сличност и разлика

По чему Пролог подсећа на Књигу о Јову?

У оба текста небески разговор претходи искушењу човека.

- У Књизи о Јову Сатана доводи у питање Јовову праведност, а Бог допушта проверу.
- Код Гетеа Мефистофелес оспорава смисао човековог стремљења, док Господ верује да ће Фауст, упркос заблудама, пронаћи прави пут.

Јов је искушаван страдањем; Фауст је искушаван могућношћу испуњења сваке жеље.

Фауст у радној соби: трагедија сазнања

Зашто је Фауст очајан иако је изучио филозофију, право, медицину и теологију? Шта сада изучава желећи да сазна сврху живота? Зашто помишља на самоубиство?

- На почетку затичемо Фауста самог, ноћу, окруженог књигама. Провео је године учећи и овладао је најважнијим областима тадашњег знања. Ипак, **и даље не зна шта је суштина света и живота**. Зато се окреће магији.
- Отвара књигу Нострадамуса и тамо проналази знак Макрокосмоса (целокупног универзума као уређеног система у којем је све повезано), али брзо схвата да је то само представа (симбол).
- Фауст се затим окреће знаку Духа земље (Erdgeist) и у почетку поносно тврди да је једнак духу („Ја, Фауст, теби раван!“). Међутим, Дух земље га сурово суочава са његовом људском ограниченишћу речима: „Ти си сличан духу ког схваташ, не мени!“ и нестаје.
- Затим ће помишљати и на самоубиство, али оно није за њега пораз, већ свесни корак ка вишој степеници постојања. У тренутку када приноси пехар уснама како би извршио самоубиство, чују се ускршња звона и хор. Она га враћају успоменама на детињство, младост и некадашњу веру и заустављају га.

„У почетку беше Дело”

Зашто Фауст мења почетак Јеванђеља по Јовану док преводи израз Логос?

Он испробава значења: Реч, Смисао, Моћ — и на крају бира Дело. Та измена открива његову природу: не жели да остане у тумачењу света, већ да га искуси и мења. Делање постаје и његова величина и извор кривице.

Кључ за цело дело: СМИСАО → МОЋ → ДЕЛО

„Пред градском капијом”: два погледа на свет

Фауст

Народ га слави јер је са оцем помагао за време куге. Он, међутим, сумња да су њихови лекови однели више живота него болест.

У њему живе „две душе”: једна је везана за земљу, друга тежи висинама.

Вагнер

Кабинетски научник, задовољан ученошћу, системом и ауторитетима.

Он је контраст Фаустовој неутољивој жељи за непосредним искуством и целином знања.

Како се појављује Мефистофелес?

Како се Мефистофелес први пут појављује и зашто баш у том облику? Како реагује Фауст, а како Вагнер?

Пудлица прати Фауста изван града и у радној соби поприма натприродне размере; из ње се појављује Мефистофелес у лику путујућег студента.

Ђаво се сакрио иза безазлене спољашњости прикрива, па је чак и заварео Вагнера који је сматрао да је то само обичан пас, док је Фауст примећивао нешто необично и натприродно.

Споразум или опклада?

Под којим условом Мефистофелес може добити Фаустову душу?

Ја ћу на овом свету теби служити, / без починка и станка што ти срце жели набављаћу ти, и нећеш се потужити. / А кад на оном свету будемо се срели / ти ћеш се мени истим тим одужити.

Мефистофелес ће служити Фаусту на земљи. Ако успе да му пружи тренутак потпуног задовољства у којем ће пожелети да време стане, Фауст прихвата пораз. Споразум потписује крвљу, али нема традиционалног рока од двадесет четири године.

Фауст не продаје душу за једно задовољство — он се клади да га ниједно коначно задовољство неће зауставити.

Мефистофелес — дух негације

Како се Мефистофелес представља?

Део сам снаге која вазда жели да
твори зло, а увек добро сазда.

Сваки проблем/искушење је у функцији спасења душе. Зло је заправо у функцији добра и у функцији нашег спасења.

Тама и светлост су потребни један другом.

ЂАВО У КЊИЖЕВНОСТИ

ХРИШЋАНСКА ТРАДИЦИЈА

пали анђео •
кушач
побуна против
Бога

МИЛТОН „ИЗГУБЉЕНИ РАЈ”

Сатана као
моћан,
реторички
снажан
побуњеник

ГЕТЕ „ФАУСТ”

Мефистофел:
дух негације и
искушења

ДОСТОЈЕВСКИ „БРАЋА КАРАМАЗОВИ”

ђаво као Иванов
иронични
сабеседник /
двојник

БУЛГАКОВ „МАЈСТОР И МАРГАРИТА”

Воланд као
загонетни
судија људских
слабости

СПОЉАШЊЕ ЗЛО → ПОБУНА → ИСКУШЕЊЕ → УНУТРАШЊИ РАСЦЕП → СУД НАД ДРУШТВОМ

Да ли ђаво у модерној књижевности постаје мање страхан — или само сложенији?

Што је фигура ђавола сложенија, то нас више приморава да зло тражимо и у човеку — не само изван њега.

Ауербахов подрум: прво искушење

Зашто Фауста не привлаче пијанство, груба забава и Мефистофелове чаролије?

Да би забавио друштво, Мефистофел бургијом буши рупе у обичном дрвеном кафанском столу. Након што извуче воштане чепове, из сувог дрвета потече вино које је сваки студент пожелео. Када се део вина пролије, оно се претвара у паклени пламен. Мефистофел зачара студенте халуцинацијама, који у лудилу потежу ножеве једни на друге. Користећи пометњу, Мефистофел и Фауст магично узлећу и одлећу из подрума јашући на винском бурету.

Мефистофел му показује свет лаког уживања и празног весеља. Фауст га одбацује јер не тражи обичну забаву, него искуство које би испунило цело биће.

Вештичина кухиња: подмлађивање и промена тежишта

Ко се налази у овој кухињи? Шта се мења пошто Фауст попије вештичији напиток?

Мефистофел доводи Фауста у мрачну кухињу пуну магичних реквизита и мајмуна који кувају у великом котлу. Док чекају вештицу, Фауст прилази чаробном огледалу и у њему види визију задивљујуће, прелепе жене (симбол идеалне лепоте). Вештица се спушта кроз оџак Напитак га подмлађује за 30 година и појачава чулну страст. Од тог тренутка трагедија сазнања прелази у трагедију љубави, страсти и одговорности.

МАРГАРЕТА — НЕВИНОСТ У СВЕТУ МОЋИ

Ко је она?

Веома млада девојка (између 14 и 16 година) из скромне грађанске средине. Побожна је, везана за мајку и брата, без искуства и друштвене моћи. Мефистофелес препознаје њену невиност, али Фаустова жеља и његово посредовање покрећу низ последица.

Да ли је Маргарета само жртва — или и трагична личност која на крају доноси моралну одлуку?

Од сусрета до трагедије

Како се развија однос Фауста и Маргарете? Да ли он осећа само страст или љубав?

Фауст је најпре жели чулно и настоји да је освоји поклонима. Маргаретина осећања постају дубока и потпуна. Међутим, када тајно уђе у Гретину скромну и чисту собу, у њему се дешава унутрашњи преокрет. Уместо пожуде, он осећа дубоко страхопоштовање према њеној невиности, миру и сиромаштву. Тада се рађа чиста, искрена и романтична љубав.

Љубав је стварна, али није довољна да поништи неједнакост и одговорност.

Ланац последица Маргаретине трагедије. Наведи.

1 Накит и тајни сусрети

2 Смрт мајке од напитка

3 Фауст убија Валентина

4 Трудноћа и осуда средине

5 Чедоморство у растројству

6 Тамница и смртна пресуда

Трагедија не настаје из једног поступка, већ из повезаних избора, прикривања, друштвене осуде и неједнаке моћи.

МАРГАРЕТИНА ПОРОДИЦА — КАКО СЕ РУШИ ЊЕН СВЕТ?

Како приватна љубавна прича прераста у породичну и друштвену трагедију?

МАЈКА

Маргарета живи са мајком у скромној, побожној грађанској средини.

Да би Фауст могао да је посети, мајци даје средство за успављивање.

Средство се показује кобним — мајка умире.

ВАЛЕНТИН — БРАТ И ЧУВАР ЧАСТИ

Војник је и поносан на сестрину честитост.

Маргаретину трудноћу и везу са Фаустом доживљава као породичну срамоту.

У сукобу са Фаустом и Мефистофелом бива смртно рањен.

Умирући јавно осуђује Маргарету — њена приватна несрећа постаје јавна.

ЉУБАВ → ТАЈНА → СМРТ МАЈКЕ → СМРТ БРАТА → ЈАВНА ОСУДА → ИЗОЛАЦИЈА

Колико Маргаретину трагедију стварају њени избори, а колико свет у коме живи?

Валпургина ноћ: бекство у спектакл

Зашто га Мефистофел води ту? Шта открива чињеница да је Фауст на вештичјем сабату док Маргаретина несрећа расте?

Мефистофел покушава да га одвуче у свет чулности, маски, гротеске и друштвене сатире да би му скренуо мисли са трагедије коју је изазвао у Гретином животу. Ипак, Фауст у визији препознаје Маргаретин лик са црвеном линијом око врата. Потиснут кривицом враћа се усред спектакла.

Валпургина ноћ није само фолклорна епизода: она је слика света у којем су границе и морални поредак привремено преокренути.

Валпургина ноћ: бекство у спектакл

Када се догађа велики вештичји сабат?

- У ноћи између 30. априла и 1. маја, Мефистофел води Фауста на планински врх Брокен (Харц). То је традиционално време и место где се, према немачком фолклору, сакупљају вештице, чаробњаци и демони из целог света на свој велики паклени сабат.
- Цела сцена је симбол потпуног моралног хаоса, гротеске и разврата:

Данас је у Немачкој, посебно у региону планине Харц, Валпургина ноћ огроман туристички догађај. Хиљаде људи долази маскирано у вештице и чаробњаке. Организују се позоришне представе, плесови под маскама, ватромети и концерти.

Маргаретин слом: катедрала и глас кривице

Како се Маргаретина спољашња несрећа претвара у унутрашњу трагедију?

КАТЕДРАЛА — ГЛАС КРИВИЦЕ

- Маргарета је већ изгубила мајку, трудна је и изложена осуди средине.
- Уз „Dies irae” („Дан гнева”), Зли дух је подсећа на смрт мајке, трудноћу и изгубљену част.
- Верски обред, страх од Божјег суда и суд заједнице стапају се са њеном савешћу.
- Маргарета више не може да потисне кривицу и пада у несвест.

ШТА СЦЕНА ПОКАЗУЈЕ?

Спољашњи суд постепено постаје унутрашња пресуда.

Катедрала припрема последњу етапу трагедије — тамницу.

КРИВИЦА → СТРАХ → УНУТРАШЊИ СУД

Тамница: „Осуђена је!” — „Спасена је!”

Зашто Маргарета одбија бекство — и шта значе последње речи?

ТАМНИЦА — ЗЕМАЉСКА ОСУДА

- После чедоморства Маргарета је затворена и осуђена на смрт.
- Фауст долази да је избави, али она у почетку не препознаје човека кога је волела.
- Када га препозна, одбија бекство: излазак из тамнице не може поништити оно што се догодило.
- Одбија Мефистофелову помоћ и предаје се Божјем суду.

МЕФИСТОФЕЛЕС

„Осуђена је!”

ГЛАС ОДОЗГО

„Спасена је!”

Земаљски је осуђена, али духовно спасена.

КРИВИЦА → ПРИЗНАЊЕ → ОДБИЈАЊЕ БЕКСТВА → БОЖЈИ СУД → СПАСЕЊЕ

МАРГАРЕТА И ОФЕЛИЈА — ДВЕ ТРАГИЧНЕ ЈУНАКИЊЕ

МАРГАРЕТА — „ФАУСТ”

- воли Фауста; млада је и неискусна
- губи мајку и брата
- Валентин брани породичну част
- песме откривају њен унутрашњи слом
- носи конкретну кривицу и преузима одговорност
- завршава у тамници, али је духовно спасена

ОФЕЛИЈА — „ХАМЛЕТ”

- воли Хамлета; зависна је од породичног ауторитета
- губи оца; брат Лаерт је њен заштитник
- увучена је у сукоб мушкараца око себе
- песме откривају њено растројство
- њена трагедија снажније произлази из беспомоћности
- умире у води; околности смрти остају двосмислене

Фауст и Хамлет — две трагедије модерног човека

СЛИЧНОСТИ

- интелектуализам и меланхолија
- незадовољство светом
- мисао о самоубиству
- сукоб мишљења и делања
- љубав која постаје трагична
- смрт брата вољене жене

КЉУЧНА РАЗЛИКА

Хамлетова трагедија настаје из одлагања, сумње и немогућности да дело усклади са савешћу.

Фаустова трагедија настаје из непрекидног делања које прекорачује границе и производи последице за друге.